

ספר זכרון אהל שלמה

לזכרו של
אבינו וסבינו
רבי יעקב שלמה זלמן פרוש זצ"ל

דורש ציון
מהמגיד הגאון רבי משה ריבלין זצוק"ל
מתלמידי הגר"א מווילנא זצוק"ל

שנת תשס"ו לפ"ק
פעיה"ק ירושלים תובב"א

בכל עניני הספר

050-6611622

02-5386069

מודפס על נייר

שאין בו חשש

חילול שבת ח"ו

בפתח האהל

במלאת תריסר שנים לפטירת אבינו וסבינו הנערץ רבי יעקב שלמה זלמן פרוש זצ"ל. אורנו עז להנציח זכרו ולהוציא ספר חדושי תורה אשר יקבץ אל תוכו מביכורי תורתם של בני המשפחה לזכרו ולעילוי נשמתו.

ידוע שאבינו וסבינו זצ"ל היה אוהב תורה אמיתי וידועה שמתתו באיחוד בני המשפחה כולם ואין לך מצבת זכרון היותר הולמת לדמותו של אבינו וסבינו זצ"ל כמו קיבוץ דברי תורה מפרי עמלם של בני המשפחה אל מקום אחד.

קראנו שם הספר "אהל שלמה" "אהל" אותיות לאה שמה של אמנו וסבתנו היקרה מרת לאה בת ר' ישראל מרדכי ויסברג ע"ה ו"שלמה" שמו של אבינו וסבינו הבלתי נשכח רבי יעקב שלמה זלמן פרוש זצ"ל

לספר זכרון זה לעיני אבינו וסבינו זצ"ל, ראינו זכות לצרף את דברי קדשו של אחד מאבות המשפחה, הלא הוא הגאון הקדוש רבי משה ריבלין זצוק"ל (המכונה "המניד") שהיה מתלמידי מרנא הגר"א מוילנא זצוק"ל ואשר כונה "הדורש ציון" על שם ספרו. הסבא רבי נפתלי צבי פרוש זצ"ל היה חתנו של רבי משה ריבלין זצ"ל נכדו של "המניד" ונקרא על שמו.

לספר שני מדורים:

הראשון: אמרים, פרפראות ורעיונות מהגה"ק רבי משה ריבלין זצוק"ל בעל "דורש ציון" אשר נתגלגלה זכות על ידינו להוציאם לאור באכסניה זו. השני: אוסף חידושי תורה ומוסר שנכתבו על ידי בני המשפחה שלימ"א.

יבואו על הברכה ברנשי הערכה ויקר עורך הספר הרב זאב קניגסבוך שלימ"א וכל העושים והמסייעים במלאכת הקודש שהקדישו מזמנם וממרחם למען שכלולו והדרו של הקובץ שיהא ראוי לעלות על שולחן מלכים.

המערכת

פ"ז מר-חשון תשס"ז, יום השנה ה"ב

יחוס למגיד משקלוב

הסבא ר' שלמה זלמן פרוש

בן ר' מרדכי ליבר פרוש

בן ר' נפתלי עבי פרוש

חתן ר' משה ריבלין

בן ר' אברהם בנימין ריבלין

בן

הגה"צ

ר' משה המגיד ריבלין זצוק"ל

משקלוב

בעל ה"דורש ציון"

דורש ציון

ילקוט אמרים, ביאורים וחידושים
פירושים ופרפראות על מועדים ועוד
על פי כת"י המיוחס להגה"ק
ר' משה המגיד משקלוב מתלמידי
הגר"א מווילנא זצוק"ל וממקימי
הישוב בארה"ק ת"ז

שבת
ראש חודש
פסח
שיר השירים
שבועות
תשעה באב
מגילת איכה
ראש השנה
יום הכיפורים
סוכות
מגילת קהלת
פורים

פתח דבר

מה נכבד היום בו זוכים אנו בחסדי הש"ת, להוציא לאור עולם, לפרוס לפני עולם התורה רבנן ותלמידיהון אמרים פרפראות ורעיונות מאת האי גאון קדוש וצדיק רבינו משה המגיד דורש ציון וצוק"ל שחי לפני יותר ממאתיים שנה ושימש כאב"ד דעיר משקלוב בליטא, ולאחר מכן עלה לאה"ק והנהיג את עדת האשכנזים בירושלים, תלמידו של רבן של ישראל מרן הגר"א מוילנא זיע"א כפי שיבואר להלן בפרקי מבוא. רבינו השאיר אחריו ברכה בכתי"ק שהיה שמור טמון וגנוז בכתובים אצל חתנו הגאון ר' נחום שאדיקר וצוק"ל ואחריו אצל בני הגאון הצדיק ר' זלמן בהר"ן וצוק"ל וכן מדור לדור ועדיין לא שזפתם עין הדפוס והמה בכתובים. כת"י רבינו המגיד וצוק"ל הגיעו לידי הר"ה ג' ר' יהודה לייב רבינוביץ שליט"א ר"מ ישיבת כוכב מיעקב טשעבין אשר שם לנגד עיניו את המטרה שיצא דבר נאה ומתוקן ולשם כך הוסיף וביאר והרחיב את דברי רבינו וצוק"ל. ועל כך חבים אנו לו הערכה מיוחדת הדברם שנתווספו ע"י הר"ה ג' הנ"ל נכתבו בתוך סוגריים.

הכתביד מכילים כאלפיים ומאתיים קיצורי דברים ואמרים נכתבו בראשי פרקים ורמזים וסימנים אשר לא שבעתן העין מעט הכמות ורב האיכות מהם על מועדים תהילים ועוד.

מצורת כתיבתם נראה כי רבינו כתבם לעצמו ולא התכוין להעלותם עלי גליון ולהדפיסם ולכן המלאכה היתה כבדה ולפעמים היה צריך לסתור ולבנות לדמות מילתא למילתא לדלות מים נאמנים מקור לא אכזב להעמיד הדבר על מכונו ואמיתותו. ואחרי כל היגיעה איננו מתיימרים לומר כי ירדנו לסוף דעתו של רבינו בכל הענינים ושגיאות מי יבין ואם טעינו עם רבינו הסליחה כי לפחות השתדלתנו להציג הדברים לפי הבנתנו בדברי בעל השמועה וכוונתנו רצויה לעשות רצון צדיק. אנו תקוה כי לומדי תורה והוגיה ימצאו בו דברי חפץ ויפארו ויעטרו שלחנם בהני מילי מעלייתא דאתאמרי בי מדרשא והיה זה שכרינו חלף העבודה הרבה.

ובצאתנו מן הקודש נפרוש כפינו בתפילה להשי"ת שיסיר מאתנו המכשלות, שלא יצא דבר תקלה מתחת ידינו ח"ו, וזכות רבינו הקדוש תעמוד לנו ולזרעינו לשמור דרכי ה' הצדיקים מתוך שמחה וטוב לבב ונזכה לראות בביאת משיח צדקינו במהרה בימינו ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו.

קראנו שם הספר דורש ציון בשם שנתן לו רבו הגר"א מוילנא כפי שיבואר בפרקי מבוא.

מבוא

רבינו משה המגיד (ריבלין) דורש ציון הורתו ולידתו בקדושה בעיר שקלוב שברוסיה שנת תק"ם לאביו הגאון הצדיק מוריננו הרב הלל זצוק"ל בן הגאון הצדיק מוריננו הרב בנימין זצוק"ל. שניהם נחשבו כתלמידי הגר"א מוילנא ושימשו בקודש כאב"ד בעיר שקלוב. מעט מזער ידוע מימי ילדותו של רבינו אבל כל רואיו יעידו ויגידו בוצין מקטפיה ידיע כי לגדולות נוצר בגאונותו בצדקתו וקדושתו. כשהיה נער בן ט"ו שנה הביאו אביו הגאון רב הלל לפני הגר"א מוילנא וראה כוחו באמרי פיו כפה מפיק מרגליות מתוך יראת שמים טהורה. אמר לו מרן הגר"א כי ההשגחה העליונה הועידה אותו לזכות הרבים לעורר באמרי פיו לבכות בני ישראל לאביהם שבשמים לעמוד לימינם לפה ולמליץ להיות דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו לך בכחך זה והושעת את ישראל. ואמר לו ע"פ גמרא בסוכה דף מ"א. עה"פ ציון היא דורש אין לה מכלל דבעי דרישה, כי הוא מיועד להיות דורש לציון. והוסיף לו רמז כי דורש ציון גימטריא שמו ושם אביו ושם זקנו משה בן הלל בן בנימין. מני אז קראו לו בשמו ר' משה המגיד דורש ציון. ויסופר עוד כי אחרי שנה בהיותו נער בן שש עשרה ביקר בוילנא אצל רבינו הגר"א צוה על גבאי ביהכ"נ להזמין את רבינו למידרש ברכים בשב"ק לפני תפילת מוסף. התרגשות עצומה אפפה את הנוכחים בראותם שמרן הגר"א הגיע באופן מיוחד לשמוע דרשת הנער שהפליא את שומעיו ואח"כ הודה לו ובירכו במאור פנים.

מוריננו הרד"ל הרב ר' דוד לוריא בביאורו למדרש קהלת (פ' ו' ג) כותב שמעתי ממוריננו הרב המגיד משקלוב דורש ציון. עכ"ל. גם בספר "בית יהודה" בהגהות על משלי מביא פירוש בשמו של המגיד כשקלוב דורש ציון. עכ"ל. בספר אבני קודש מהגאון הצדיק איש אלקים חתנו הרב נחום שאדיק זצוק"ל מוזכר בהקדמה על זוגתו שהיא בתו של גדול בדורו גאון הדרשנים קדוש ה' מכובד מוריננו ר' משה מגיד זצוק"ל.

רבינו המגיד התלהב מאוד מצוואת רבו הגר"א ז"ל ופקודתו ובכוחו של אותו זקן קיבל תפקידו בסערה והתחזק כל ימיו בעבודתו עבודת הקודש.

וכן כתב בן המחבר הק' בהקדמתו לספר בית מדרש להרב המחבר (נדפס בוילנא שנת תרכ"א לפ"ק) ז"ל אמר בן המחבר הנה מקדמת דנא נוסד שבן יכבד אב להוציא את כל עמלו שעמל תחת השמש בתוה"ק להפיצם על פני תבל ולדובב שפתותיו בקבר, והנה מה אומר ומה אדבר מי לא ידע זה משה האיש אשר היה רועה את צאן קדשים ותהי המשרה על שכמו מ"מ בק"ק שקלאוו ובשפתיו שפתי נבון אשר דרוש דרש משה השיב רבים מעון. ונהרו נהרי נחלי דמעות מתוכחתו אשר ירד בקרב איש ולב עמוק, גם היה אב ליתומים ולאלמנות ולכל כושל בהשגחתו עליהם גם בהגמ"ח אשר עשה יותר משלשים אלף צעטלין המודפסים אשר היה לו והשוו בזה עניים ועשירים, ולבסוף ימיו איוה למושב לו בירושלים עה"ק תוב"ב שם היה מנהל צאן קדשים וממש לא היה אחד אשר לא קם עליו אורחו, עוד השאיר ברכה בכתבי קודש על המדרשים ואגדות אשר קודם נסיעתו לאה"ק הניח אצלי החיבור שלו. והנה אמרתי עת לעשות לכתת רגלי ולטרוח עד יצא לאור דבריו הנחמדים ולדובב שפתי צדיק מר אבא זלה"ה, (וכו') כ"ד הצעיק יצחק אייזיק בהרב מו"ה משה זלה"ה דורש טוב לעמו בק"ק שקלאוו.

במסירות נפש במשך שלושים וחמש שנים משנת תקס"ו עד שנת תר"א בעליתו לארץ ישראל היה נודד ממדינה למדינה ומעיר לעיר ברוסיא בפולין במערב אירופה גם הגיע לאמשטרדם בהולנד ונושא דרשותיו מעורר ומעודד ומרומם כבוד התורה גם בעיני פשוטי עם, ובכל מקום ומקום בהגיעו שמחה וששון ליהודים ורבים מעמי הארץ מתיידיים ומקרב לבבם לאביהם שבשמים. וכן השפעתו היתה גדולה בחצרות המלכות אשר בגולה ובין שריהם והאיש משה גדול מאד וביטל כמה גזירות ויצא אל אחיו לראות בסבלותם לא נח ולא שקט. גם הרים מגביות וקופות מיוחדות למען ישוב היהודי בארץ ישראל והתרים את אחינו בני ישראל בגולה. בכל מקום בואו נפגש עם ראשי הקהילות ועשיריה לחיזוק והרחבת הישוב באה"ק.

גם בכתב המינוי לראש הכולל ולמנהיג עדת האשכנזים בירושלים ביניהם הגאונים ר' יצחק מוואלזין, ר' יוסף זונדל סלנט, ר' ישעיה ברדקי, ר' אשר לעמיל זצ"ל. מוזכר רבינו דורש ציון דביעא דרישה כמעשהו בחול כך מעשהו בקודש, הכוונה כמו בחוץ לארץ היה הנושא בעול כך יהיה בקודש בארץ ישראל.

בשנת תקצ"ז קרה אסון בא"י הרעש הגדול שפרץ בעיר צפת ונהרגו כשני אלפים מאחינו בנ"י נערכו הספדים רבים בערים רבות ברוסיה ופולין. רבינו התייצב בראש המערכה ובכל מקום היה המארגן והמספיד הראשי וסיפר שקיבל מכתב מירושלים מאביו הגדול ר' הלל זצ"ל שגדולי התורה והמקובלים קבעו שהעונש בא שאלפי אחינו בנ"י התיישבו בגליל ולא בירושלים. יצויין שגם הגאון בעל החתם סופר כותב שלפי דעתו העונש והאסון הכבד מפני כבודה של ירושלים, אי לזאת יצא רבינו בהתעוררות גדולה לעלות לאה"ק ולהתיישב בירושלים. וכה נמצא בכתובים בהספד שערך הגאון ר' יעקב לייב לעוי גאב"ד דירושלים על רבינו לאחר הסתלקותו סיפר שבזמן האסון הנורא התפרסם במחוזינו בפולין שהרב הגאון רבינו משה משקלוב המגיד העולמי יבוא לערוך הספד על הרוגי הרעש בבית הכנסת הגדול בעיר בוורשא. אלפי אנשים מכל ערי הסביבה באו לשמוע ההספד גם אני ואחי באנו להספד. המגיד התחיל בקול האדיר ושאג כארי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי ועתה עלינו להעלות את ירושלים על ראש אבילותינו לשאת מספד מר על אלפים מאחינו בנ"י אנשים נשים וטף. והיה בכי ויללה בוקעת רקיעים עד שמאות התעלפו. במעמד זה הקריא מכתב שקיבל מאביו הגאון ר' הלל מירושלים בו מתאר האסון הנורא ואת מצב שארית הפליטה שבו הועברו לירושלים, מאות אלמנות ויתומים ובעלי מומין שנפלו על כתפות ועד הקהילה, בדבריו אמר שגדולי ישראל אומרים כי העונש בא שאנשי הגליל התיישבו בצפת וטבריא ולא בירושלים ועל החובה להשתתף לעזרת הישוב. אחרי המספד נתמנה ועד גדול לעזר הישוב הקודש. ואמר הגאון הנ"ל באותו שעה החלטנו אני ואחי לעלות לירושלים להתיישב בה. ע"כ בקיצור דבריו.

הרעש הגדול הביא התעוררות עצומה והתלהבות מרובה לעלות לירושלים והיתה עליה גדולה שלא היתה כמוהו. כמובן שגם רבינו התחיל בהכנות לעלות לאה"ק. בשנת תקצ"ט קיבל רבינו מכתבים ובקשות מראשי העדה לעלות ושלחו לו כתב מינוי בחתימת גדולי ישראל ביניהם ר' יצחק מוולאזין, ר' נטע ב"ר מנחם מנדל, ר' ישעיה ברדקי. להלן מכתב התמנותו:

כתב מינוי הרה"ג ר' משה המגיד משקלוב זצוק"ל להיות מנהיג בעדה בירושלים

בעז"ה כבוד הרב המפורסם בתורה ומעש"ט מוהר"ר משנ נ"י בהרב המנוח מוהר"ר הלל ריבעליש מ"מ דק"ק שקלאב יע"א, נדבה לכו לשכון כבוד באה"ק תוב"ב. הן זה האיש משה ידענו מה היה בעמדו לשרת בקודש בק"ק שקלאב נאה דורש ונאה

מקיים ויחן את פני העיר כמדרשו כמה תיקונים ויסודות שתקן ויסד יסוד המעלה במילי דשמיא ודמתא זרע לצדקה וקצר לפי חסד ופומי, ממלל רברבין במילי דאגדתא המושכים לבות בה"א לקרבם לתורה ויראת ה'. וגם דרש דרש משה פה בבהכ"נ ובבהמ"ד דקהלתינו משה שפיר קאמר ולא פסיק טעמי טעם זקנים זקני ת"ח שמזקינים כו', עתה כי עולה במסילה העולה בית אל אמרנו מאן דילבש מדא ילבש, בדין הוא שיטול שכרו להיות דורש לציון דבעי דרישה כמעשהו בחול כך יהי מעשהו בקדש. וממנים אנחנו הח"מ בצירוף כבוד הרב המאה"ג הגאון אבד"ק וולאזין את הרב המפורסם מוהר"ר משה הנ"ל למגיד מישרים ודורש במקהלות בתוככי עיר הק' ירושלים ת"ו לפני עדת ה' כולל פרושים הי"ו היושבים שמה בקודש. וידרוש ויודיע לעם ה' חוקי האלקים ותורותיו בשבתות ובימים טובים ובימים הנוראים וביומי תעניתא ובכל יומי דכנופיא כמנהגן של ישראל בכל קהלת הק' בקודש ובחול"ל וקביעות הדרשות שלו יהיו בבתי מדרשים הגדולים הקבועים לצבור לכולל הנז' חליפות שבת פעם בבהמ"ד זה ופעם בבהמ"ד זה. ועל כל העדה הק' אנשי כוללנו פרושים הי"ו חל עליהם התמנותו זאת של הרב המ"מ לנהוג בו כבוד באותו זקן שק"ח ונהרו אליו לשמוע מפיו דברי אגדה ותוכחת חיים וכל מילי דמישך שייכי למינוי מגיד משרים לעיין ולפקח במילי דשמיא וצבורא. הנני נותנים כל כח המינוי ביד הרב מוה"ר משה הנ"ל ואינש לא ימחא בידי ורבני הממונים והמנהלים את הכולל בקודש יוסיפו אומץ להיות בעזרו ונשאו אתו, ושכרו חלף עבודתו עבודת גבוה ועבודה תמה קצובה לו ויוכלל במעמדו שישולח אי"ה מידי שנה בשנה. ואנחנו הגבאים הח"מ והבאים אחרינו לשרת בק' מחויבים אנחנו לעמוד לימין צדקו של הרב הנ"ל שיהי בהתמנותו זאת כל ימי חייו (יארץ ה' ימיו) בכל תוקף ושיקבל שכרו משלם, נועם ה' יהי עליו ועלינו ומעשי ידינו יכון להצליח חפצי שמים בידינו וע"ד אמת לאשר ולקיים הננו באים על החתום פ"ק ווילנא יע"א יום ארבעה עשר לחודש אדר הראשון ת"ר לפ"ק.

הגבאים הכוללים דפה ק"ק יע"א

נאם יצחק בהגאון מוהרר"ח¹ זלה"ה פה ק"ק יע"א

ונאם חיים נחמן באאמ"ו הרב המנוח מו"ה פרץ ז"ל

ונאום יוסף בן לא"א כהמ"ו טובי זאקהיים

¹ הוא הגאון ר' חיים מוואלאזין זצ"ל תלמיד הגר"א וראש ישיבת ואלאזין.

ונאם יצחק ישראל איסר בא"א מהו' משולם זלמן זלה"ה

לפקודתם אברהם דוד²

מקום החותם

בחדש תמוז שנת ת"ר יצא רבינו לארץ הקודש בשיירת עולים מרוסיה וביניהם צעירים שהיו קשורים אליו ביניהם היה אז הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל רבה של ירושלים שהיה אז צעיר לימים. בהספד על רבינו אמר כי הוא העלני לא"י ודאג לי כאב ואם, וזכיתי להיות במחיצתו עד יומו האחרון, הרבה קבלתי מפיו בתורה והנהגה (מפי ר' ישעיה אורנשטיין חתנו של רבינו). בדרך נסיעתו עבר דרך קושטא ונאלץ להתעכב בקושטא שהיה בתורכיא למורת רוחו וגם שם לא נח ולא שקט ונקשרו קשרים לבין ראשי העדה היהודית בקושטא. בימי שהותו הגיע לשם השר משה מונטיפיורי ורבינו נתיידד עמו מאוד להרבות פעלים לאחינו בנ"י באה"ק ועמד כל הזמן בחליפת מכתבים עם רבינו. השר מונטיפיורי אמר עה"פ שאמר לו הגר"א מוילנא ציון דורש אין לה גימטריא שמו ושם אביו וזקנו כי אפשר לומר עליו דורש "יש לה" בגימטריא משה. ואף הוא התכוין נגד המברכים כי גם שם השר היה משה (עפ"י עדות נכדו הגאון ר' דוד בהר"ן ז"ל).

בשנת תר"א עלה ארצה וכבוד גדול עשו לו משלחת גדולה רבנים ונכבדי הקהילה עד לחוף יפו ובשערי ירושלים לבשו חג לקראת בואו עם מודעות גדולות ברוך הבא בשם ה' המגיד רב משה דורש ציון. כל השיירה הלכו לחצר החורבה ושם נשא נאום נלהב וארוך כיד ה' הטובה עליו ודיבר הרבה על הרמת קרן התורה וחיזוק תשב"ר בהפיתו רוח חיים ועידוד רב בעצמות היבשות. בבואו איחד את כל בני העדות בירושלים חסידים ופרושים אשכנזים וספרדים כאחד והשכין שלום ביניהם. בבואו התחיל מיד בבנין ביהכ"נ בחורבה תלמוד תורה וישיבה והכנסת אורחים. הוא מינה את רבינו רב שמואל סלנט למו"צ בירושלים. רבינו הנהיג את העדה וניהל כל עניני הציבור ומוסדות החסד והתורה בירושלים ודאג לפרנסת הכלל והפרט הנהיג יסודות איתנים להתפתחות העתידה של הישוב באה"ק.

רבינו זצ"ל עלה למרומים ביום כ"ח אלול תר"ז. לפני כן בש"ק פרשת נצבים האחרון לימי חייו התחזק וקם מערש חוליו לבית הכנסת להתפלל ועלה לתורה וקראו

² הוא סופר הכולל הר"ר אברהם דוד שטראשון אחי הגאון ר' שמואל שטראשון זצ"ל (הרש"ש).

לפניו "הן קרבו ימיך למות". וצוה לביתו ובני עדתו למען אשר יצוה בניו ובני ביתו
אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.
זכה רבינו זצ"ל להקים משפחה עניפה מסלחה ומשמנה של היהדות החרדית
גדולים וצדיקים יראים ושלמים החולכים בדרך ה' דור ישרים יבורך. אמרו צדיק כי טוב
כי פרי מעלליהם יאכלו. זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

